

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ФЛОРИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРОТЯГОМ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

І.І. Кузьмішина – кандидат біологічних наук,
доцент кафедри ботаніки*

Л.О. Коцун – кандидат біологічних наук, доцент
кафедри ботаніки*

В.П. Войтюк – кандидат сільськогосподарських
наук, доцент кафедри лісового і садово-
паркового господарства**

О.Т. Кузярін – кандидат біологічних наук,
науковий співробітник**

В.І. Матейчик – заступник директора з наукової
роботи, завідувач наукового відділу***

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

**Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів

***Шацький національний природний парк, с. Світязь

e-mail: irikuz61@mail.ru

Флора Волинської області, як регіональна флора, до цього часу ґрунтовно ніким ще не вивчалася як цілісна фізико-географічна структура, хоча фрагментарні відомості існують з початку ХІХ ст. Належать вони В. Бессеру [1–3], Фогелю [4], Й. Юндзілу [5] тощо. Ботанічні дослідження мали епізодичний інвентаризаційний характер, стосувались лише адміністративних ділянок (Волинської губернії, Луцького, Ковельського повітів тощо) Південно-Західної Росії, до якої належала територія Волинської області. Слід зауважити, що до Волинської губернії на рубежі ХІХ–ХХ ст. належала значна за площею територія, що охоплювала сучасну Волинську, Рівненську, частини Тернопільської та Житомирської областей.

Першим дослідником флори Волині був В.Г. Бессер, вчитель-ботанік Кременецької гімназії. До його списку з 1632 видів флори південно-західної Росії ввійшли види з Волині та Поділля, проте автор склав загальний список (*Enumeratio plantarum...*), для більшості видів не конкретизуючи місцезнаходження [2].

Пізніше, в другій половині ХІХ ст. в таксономічних списках ("Opisanie roslin...", "Обозрение растений...", "Rosliny zebrane") А. Андржейовського [6], А. Мочлинської [7], В. Монтрезора [8–11] з поміткою "Волинь" є відомості про види флори Волинської області. Так, В. Монтрезор [11] у вступі до своєї праці пояснив, що подаються результати 15-річних флористичних досліджень, зокрема у

Волинській області у 1879 р. обстежено Олику, Луцьк, Володимир-Волинський, Турійськ і Ковель; 1880 р. – Маневичі, Лишнівку та Гриву Луцького повіту, Баровно, Камінь-Каширський, Раків-Ліс, Лучиці, м. Ратно, Горники та урочище Княжа Гора у Ковельському повіті до кордону із Гродненською губернією, Кримно Володимир-Волинського повіту і м. Ковель. Автор зауважує, що північну межу Волинської губернії у зв'язку з недоступністю ще ніхто не досліджував [11].

Описуючи рослинний покрив околиць міста Володимир-Волинського, флори Полісся та прилеглих місцевостей, Й. Пачоський [12–14] разом із таксономією занотовував екологічні умови зростання, частоту трапляння та період цвітіння видів судинних рослин. В класичній праці Й. Пачоського про основні риси розвитку флори Південно-Західної Росії [14] при аналізі флори Волино-Поділля, крім флористичних списків окремих характерних угруповань, вченим наведено понад 50 реліктових видів Волині.

Найбільш повними зведеннями флори були праці А.О. Роговича [15, 16] та І.Ф. Шмальгаузен [17, 18]. Так, у праці директора Київського ботанічного саду "Флора Средней и Южной России..." [18] подаються конкретні географічні пункти, з околиць яких відомі певні види (з наведених для Волині 884 місцезнаходжень вказано 59 – з околиць Володимира-Волинського, 16 – з околиць Луцька, 5 – з околиць Устилуга, 3 – з околиць Горохова, 2 – з околиць Рожищ). Ця монографія була найвизначнішим явищем у флористичній літературі кінця ХІХ ст.

Значну роль в історії вивчення флори на межі ХХ ст. відіграли товариства Дослідників природи, серед яких найбільш активним за даними 1900 р. було Волинське з центром у м. Житомир [19]. За недовгі роки існування Товариство видало 13 томів праць, провело кілька експедицій по вивченню флори і рослинності Волині. Матеріали цих досліджень були опубліковані, а гербарії – передані в музеї. Так, один з учасників експедицій протягом 1913-1914 рр. по дослідженню луків Волинської губернії М.А. Троїцький [20] присвятив свою статтю поширенню 30 видів рідкісних для Волині рослин. Вчений зробив критичний аналіз зібраного під час досліджень гербарію та праць І.Ф. Шмальгаузен [18], В.Г. Бессера [2], А.О. Роговича [15, 16], Й. Пачоського [13], В. Монтрезора [9]. Наприклад, автор детально описує місцезнаходження *Hedera helix* L. в Ковельському повіті в околицях с. Смоляри біля залізничної станції

Повурськ. "Предварительный отчет об исследованиях болот Волынской губернии в 1913 году" склав В.С. Доктуровський [21], наводячи невеликі списки характерних для боліт видів рослин. Зокрема, у Луцькому повіті обстежено болото біля с. Грань (Бохинь тощо), у Радожева – Хиночи; у Ковельському повіті – болото біля с. Руди, Клеведк – Ружин – Туровичи, с. Смидин, район боліт Турського каналу (с. Тур – с. Леліков).

Протягом понад 20 років (1917-1939 рр.) Волинь входила до складу Польщі. Флористичні дослідження на той час проводили В. Шафер [22–24], С. Мацко [25–29], Й. Панек [30], Й. Костирко [31].

В. Шафер починав працювати на Волино-Поділлі. Його статті присвячені монтанному елементу [22], аналізу лісових та степових угруповань [23]. Досить об'ємний матеріал флористичної інформації з Волині міститься у визначнику рослин для Польщі В. Шафера зі співавторами [24].

Значний внесок у вивчення та охорону рослинного світу Волині й Волинської області здійснив польський ботанік С. Мацко [26, 27]. За його ініціативою в Луцьку був створений Волинський краєзнавчий музей (LUM). У фондах Волинського краєзнавчого музею (LUM) зберігається колекція С. Мацка, зібрана вченим на території колишнього Волинського воєводства і у Товтрах. Крім рослин, зібраних вченим особисто (1924-1938 рр.), є зразки рівненського ботаніка Й. Панека, датовані 1902-1930 рр.

С. Мацко вперше обґрунтував мережу природно-заповідних об'єктів для Волині [26, 29, 30]. Із восьми запропонованих ним на Волині до заповідання територій лісовий масив в с. Julana (сучасне с. Дачне Ківерцівського району Волинської області) не став заповідним внаслідок господарської діяльності людини. Пізніше, працюючи у Вроцлавському університеті, С. Мацко узагальнив результати своїх багаторічних флористичних досліджень в межиріччях Стиру, Горині та Случа [32]. Особливо цікавим є знайдені рідкісні види *Euphorbia volhynica* Besser ex Szafer Kulcz. et Pawl., *Linnaea borealis* L., *Neotianthe cuculata* (L.) Schlechten тощо), які в Україні досі відомі лише з окремих місцезнаходжень.

Й. Костирко [31] охарактеризував стан охорони природи у Польщі, до складу якої входила Волинь, відмічаючи необхідність створення ботанічного резервату в с. Julana.

Отже, окреслений стан історії вивчення флори Волинської області протягом 100 років засвідчив про наявність лише

фрагментарних флористичних відомостей, які не дають повного уявлення про її видовий склад та історію розвитку.

Список використаних джерел

1. Besser W. Zapisy w przedniactach Historji Naturalnej o Wołyniu, Podolu, Ukrainie i Niekt. bliższych okolicach // Pamiętnik Farmac. Wilenski. –1820. – 1, 2.
2. Besser W. Ennumeratio plantarum hucusque in Volhynia, Podolia gub. Kioviensi, Bessarabia cis Thyraica et Circa Odessam collectarum simul cum observationibus in Primitivas Flora Galiciae Austriacae.– Vilnae, 1822.– 111 s.
3. Besser W. Apercu de la geographie phisique de Volhynie et de la Podolie // Mem.Soc.natur.– Moscou, 1823, 6.– S. 185-212.
4. Фогель. Сведения о лесах в Волынской губернии // Лесн. журн.– 1836.– ч.1.– кн. 2.– С. 217-229.
5. Jundziłł J. Opisanie roślin w Litwie, na Wołyniu, Podolu i Ukrainie dziko rosnacych jako i oswoionych. – Wilno, 1830.– 583 s.
6. Andrzejowski A. Flora Ukrainy (Opisanie roślin dziko rosnacych w Ukrainie Przed-Dnieprowej i w sąsiednich z nią okolicach Wołynia, Podola i gub. Chersonskiej). – Warszawa, 1869.– 93 s.
7. Mochlinska A. Rośliny zebrane w gubernii Wołyńskiej w roku 1891 // Pamięt. Fizyogr. – 1895. – Т. 13. – Dział 3. – S. 231–241.
8. Монтрезор В. Обзорение красивейших растений губерний Киевского ученого округа: Киевской, Волынской, Черниговской и Полтавской.– К., 1881.– 47с.
9. Монтрезор В. Обзорение растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Киевской, Волынской, Подольской, Черниговской и Полтавской // Записки Киевского общества естествоиспытателей. – К., 1886. – Т. 8, вып. 1. – С. 1-144.
10. Монтрезор В. Обзорение растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Киевской, Волынской, Подольской, Черниговской и Полтавской (продолжение) // Записки Киевского общества естествоиспытателей.– К., 1888. – Т. 9, вып. 1-2. – С. 119-199.
11. Монтрезор В.В. Обзорение растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Киевской, Подольской, Волынской, Черниговской и Полтавской // Записки Киевского о-ва естествоиспытателей. – К., 1886. – Т. 8. – Вып. 1. – С. 1–144; 1887. – Т. 8. – Вып. 2. – С. 185 – 288; 1888. – Т. 9. – Вып. 1–2. – С. 119–198; 1889. – Т. 10, – Вып. 3. – С. 457 – 546.
12. Пачоский И. О фауне и флоре окрестностей г. Владимир-Волынского // Зап. Киевск. общ. естествоиспытателей. – К., 1888. – Т. IX, вып. 1-2. – С. 299-380.
13. Пачоский И.К. Флора Полесья и прилежащих местностей // Труды Санкт.–Петербургского о-ва естествоиспытателей – СПб., 1897. – Т. 27. –В. 2. – 103 с., 1899 – Т. 29. – В. 3. – 113 с.; 1900. – Т. 30. – В. 3. – 259 с.
14. Пачоский И. Основные черты развития флоры Юго-Западной России // Записки Новороссийского Общества Естествоиспытателей. Приложение к XXXIV т. – Херсон, 1910. – 430 с.
15. Рогович П.С. О нахождении и распространении дикорастущих деревьев и кустарников в губерниях Киевского ученого округа // Приложение к отчету

- Киевского университета за 1860-61 гг.: Научные сообщения, читанные в собрании естествоиспытателей в Киеве. – Киев, 1861. – С. 54-76.
16. Рогович П.С. Обозрение семенных и высших споровых растений, входящих в состав губерний Киевского учебного округа: Волынской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской // Университетские известия. – К.: 1869. Вып. 49. – 309 с.
 17. Шмальгаузен И.Ф. Флора юго-западной России, т.е. губерний Киевской, Волынской, Подольской, Полтавской, Черниговской и смежных местностей. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1886. – 783 с.
 18. Шмальгаузен И.Ф. Флора Средней и Южной России, Крыма и Северного Кавказа / И.Ф. Шмальгаузен. – Киев, 1895–1897. – Т.1–2. – 752 с.
 19. Барбарич А.І. До історії ботанічних досліджень на Українському Поліссі (Дореволюційний період. Післяреволюційний період) // Укр. ботан. журн. – 1961. – Т. 18, № 5. – С. 99-106.
 20. Троицкий Н.А. О распространении некоторых растений в Волынской губернии // Записки Киевского общества естествоиспытателей. – Киев, 1917. – Т. 25, вып. 2. – С. 59-70.
 21. Доктуровский В.С. Предварительный отчет об исследованиях болот Волынской губернии в 1913 году // Труды Общества исследователей Волини. – Житомир, 1914. – С. 161–179.
 22. Szafer W. Element górski we Florze nizu polskiego // Rozpr. wydz. mat.-przyrod. Pol.Acad.Umiej.– 1930.– 69.– S. 1-151.
 23. Szafer W. Zapiski florystyczne //Acta Soc. Bot. Polon. Vol. I, № 1. – Warszawa, 1923. – S. 53–59.
 24. Szafer W., Kulczynski S., Pawlowski W. Rosliny polskie. – Lwow-Warszawa, 1924.– Warszawa: PWN, 1953. – 1020 s
 25. Macko S. Element północny we florze Wołynia // Kurier Literacko-Naukowy. – Kraków. – 1937. – 09.04.
 26. Macko S. O niektórych rzadszych gatunkach roślinnych na Wołyniu // Kalendarz Ziemi Wschodnich. – Warszawa, 1934.– S. 234–238.
 27. Macko S. O niektórych roślinach pontyjskich na Wołyniu // Kurier Literacko-Naukowy. – 1937. – 04.08.
 28. Macko S. Roślinność okolic Łucka // Ziemia. Rocznik XXVII. – 1937.– № 11-12.– S. 235-240.
 29. Macko S. Roślinność projektowanych rezerwatów na Wołyniu // Ochrona przyrody. Rocznik 17. – Kraków, 1937. – S. 111–185.
 30. Panek J. Roślinność stepowa i naskalna lessowego Wołynia / J. Panek // Rocznik Wołyński. – T. VIII.– Rowne, 1939.– S. 26-65.
 31. Kostyrko J. Ochrona przyrody na Ziemiach Wschodnich // Rocznik Ziemi Wschodnich. – Warszawa, 1939.– S. 188-199.
 32. Macko S. Roślinność międzyrzecza Styru, Horynia i Sluczy // Kosmos.Ser. A., 1948-52. – Tom LXVI, – Z. I–III. – S. 17114.